

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

ШЕВЧЕНКО МАРІНА МИКОЛАЇВНА

УДК 338.45:334.764

**МЕТОДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗЕЙ
ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.07.01 – економіка промисловості

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків - 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” Міністерства освіти і науки України.

- Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент
Данько Тарас Володимирович,
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”,
доцент кафедри фінансів, контролінгу та
зовнішньоекономічної діяльності.
- Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Орлов Петро Аркадійович,
Харківський національний економічний університет,
завідувач кафедри економіки та маркетингу;
- кандидат економічних наук
Абрамова Ольга Сергіївна,
Харківський національний автомобільно-дорожній
університет, доцент кафедри менеджменту.
- Провідна установа – **Таврійський національний університет
ім. В. І. Вернадського**,
кафедра міжнародної економіки,
Міністерство освіти і науки України, м.
Сімферополь.

Захист відбудеться “13” вересня 2006 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.050.02 у Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21, корп. У1, ауд.1001.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

Автореферат розісланий “26” червня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гаврись О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток економіки України в сучасних умовах, її інтеграція в систему світових господарських зв'язків супроводжуються низкою негативних структурних змін. Політика недостатньо керованої реструктуризації економіки та недосконалість державного регулювання призвели, з одного боку, до посилення ролі сировинних, низькотехнологічних, енергоємних та екологічно брудних галузей, з іншого – до послаблення потенціалу високотехнологічних виробництв, перш за все в машинобудівному комплексі. Одним із головних шляхів виходу з цієї ситуації є визначення потенційно успішних на світовому ринку галузей промисловості на основі використання сучасних методів оцінки та розробка довгострокової стратегії і стимулюючих дій щодо забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах інтернаціоналізації. Це багатогранна проблема, вирішенню якої присвячено наукові праці багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів, фахівців в області управління конкурентоспроможністю промислових підприємств і галузей. Серед них вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Ансофф, Г. Азоєв, Г. Багієв, В. Базилевич, О. Білорус, Р. Вернон, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Гельвановський, Б. Губський, І. Должанський, Т. Загорна, Ю. Іванов, П. Кругман, П. Ліндерт, Д. Лук'яненко, П. Орлов, І. Піддубний, М. Портер, К. Прахалад, Ю. Продіус, Р. Солоу, О. Тищенко, І. Фамінський, А. Філіпенко, Г. Хемел, Дж. Хікс, Л. Шевченко, О. Шнирко, О. Шнирков, А. Юданов. Разом з тим багато аспектів цієї наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими і обґрунтованими. Потребує подальшого дослідження характер впливу економічної інтернаціоналізації на конкурентоспроможність промисловості, розкриття її сутності і походження. Недостатньо обґрунтованим залишається визначення змісту категорії “міжнародна конкурентоспроможність галузі промисловості”. Важливою на сьогоднішній час є також проблема удосконалення методичних аспектів оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості. Актуальність, теоретична і практична значущість вказаних проблем обумовили вибір теми, мету і задачі дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає тематичній спрямованості наукових досліджень Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, зокрема, наукових тем: “Розробка концепції та теоретичних засад управління конкурентоспроможністю промислових підприємств в умовах глобалізації” (№ДР 0104U003360), в якій автору належить підрозділ “Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності промислових підприємств”; “Теоретико-методологічні аспекти управління портфелем інноваційних проектів” (№ДР 0103U001493), де здобувачем було виконано аналіз існуючих методів визначення ефекту портфеля проектів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування і розробка методичних положень щодо оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості України на світовому ринку.

Відповідно до поставленої мети у дисертаційній роботі вирішувалися такі завдання:

уточнити та конкретизувати поняття міжнародної конкурентоспроможності галузі промисловості;

проаналізувати існуючі підходи і методи оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості і промислових підприємств на світовому ринку;

визначити та розкрити сутність і характер трійного впливу економічної інтернаціоналізації на конкурентоспроможність галузей промисловості;

виконати причинно-наслідковий аналіз конкурентоспроможності вітчизняних галузей промисловості на світовому ринку протягом останнього десятиліття;

удосконалити інструментарій діагностики міжнародної конкурентоспроможності на промислових підприємствах України;

розробити методичні засади оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації.

Об'єкт дослідження – процеси формування конкурентоспроможності промислових підприємств і галузей.

Предметом дослідження є науково-методичні засади комплексної оцінки та діагностики конкурентоспроможності підприємств і галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі завдань були використані загальнонаукові та прикладні методи досліджень: теоретичного узагальнення і порівняння – для удосконалення і впорядкування термінології в понятійному апараті конкурентоспроможності підприємств і галузей промисловості; системного і структурного аналізу – для визначення сутності і характеру трійного впливу економічної інтернаціоналізації та побудови класифікаційної системи методів оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості; експертних оцінок – для розробки і розрахунку індексу поточної конкурентоспроможності галузей промисловості; аналізу ієрархій – для визначення значущості факторів при діагностиці рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства; кореляційно-регресійного аналізу – для визначення впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на обсяги виробництва та збуту продукції промислових підприємств України; кластерного аналізу – для класифікації галузей відповідно до результатів комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності.

Інформаційну базу дослідження склали закони України, постанови і нормативні документи Верховної Ради України, укази Президента, офіційні дані Державного комітету статистики України первинні матеріали, зібрані і опрацьовані особисто здобувачем під час проведених досліджень промислових підприємств дев'яти областей України.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в наступному:

вперше:

запропоновано методичні засади комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості на світовому ринку, що ґрунтуються на використанні концепції життєвого циклу галузі, портфельного аналізу та експертного методу оцінювання і, на відміну від існуючих, враховують турбулентний вплив економічної інтернаціоналізації, а їх застосування сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень;

удосконалено:

методичний підхід до комплексної діагностики конкурентного середовища підприємства на зовнішньому ринку, що ґрунтується на використанні системи показників функціонування цільового ринку збуту та внутрішнього середовища підприємства, а його використання дозволить врахувати залежність конкурентоспроможності економічних суб'єктів від кон'юнктури ринків та буде сприяти підвищенню обґрунтованості результатів комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості;

теоретичний підхід до визначення сутності і характеру трійного впливу економічної інтернаціоналізації на конкурентну позицію галузі як процесу розвитку міжнародних зв'язків, вибору стратегії інтеграції у світову економіку та розширення процесів глобалізації з використанням системно-структурного аналізу, що дозволяє врахувати зміни у турбулентному конкурентному середовищі при здійсненні комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості на світовому ринку;

методичний підхід до розрахунку індексу поточної конкурентоспроможності галузей промисловості на світовому ринку як складової їх комплексної оцінки, що враховує оцінки провідних експертів в області економіки промисловості та дає можливість здійснювати

оперативну діагностику змін у рівні конкурентоспроможності галузей в турбулентних умовах економічної інтернаціоналізації;

дістали подальший розвиток:

класифікація методів оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості через проведену стратифікацію на основі формування розширеної системи ознак, використання яких дозволяє прийняти обґрунтовані рішення щодо шляхів управління поточним рівнем міжнародної конкурентоспроможності галузі промисловості;

трактування теоретичних аспектів сутності поняття “міжнародна конкурентоспроможність галузі промисловості”, що розглядається як об’єкт управління, характеризується багаторівневністю та динамічністю, і в якому, на відміну від існуючих, додатково враховано необхідність зміцнення позицій на певних сегментах світового ринку та своєчасної адаптації до турбулентних умов економічної інтернаціоналізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці теоретичних положень та методичного забезпечення оцінки і аналізу рівня конкурентоспроможності галузей промисловості України в умовах інтернаціоналізації. Запропоновані науково-практичні розробки забезпечують досягнення достатньо високої точності оцінки конкурентоспроможності на базі використання відкритої інформації без залучення значних матеріальних і людських ресурсів та можливість гнучкого реагування підприємств промислових галузей на трійтий вплив економічної інтернаціоналізації. Практичне впровадження результатів сприяє обґрунтуванню стратегічних та оперативних рішень суб’єктів оцінювання.

Методичні рекомендації щодо проведення діагностики цільових ринків збуту і внутрішнього середовища підприємства та використання індексу поточної конкурентоспроможності впроваджено на НВП “Хартрон-Альфа” (м. Харків, акт впровадження №16000-а/37 від 17.05.2005) та ПП “Технологічний Центр” (м. Харків, акт впровадження від 25.02.2005). Результати дисертаційного дослідження використано у навчальному процесі Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” під час викладання курсу “Світові галузеві ринки” (довідка про впровадження №66-01-340/7 від 5.01.2006 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій розроблено і науково обґрунтовано підходи здобувача до оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації. Усі положення дисертації, що винесені на захист, отримані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Головні положення та результати дисертаційного дослідження, що містять наукову новизну, доповідалися на науково-практичних конференціях “Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації” (м. Дніпропетровськ, 1999 р.), “Розвиток обліку та аудиту як основи інформаційно-аналітичної системи підприємства” (м. Харків, 2001 р., 2005 р.), “Інноваційні та інформаційні системи в економіці і менеджменті” (м. Харків, 2003 р., 2004 р., 2005 р.), “Економічний розвиток та стратегічне планування у Східній Європі в контексті глобалізації: можливості та проблеми” (м. Харків, 2003 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в 11 наукових статтях загальним обсягом 4,27 ум.-друк. арк., серед них 10 - у виданнях, що визнані ВАК фаховими з економіки.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту – 199 сторінок. Дисертація містить 27 таблиць на 20 сторінках, 30 рисунків на 16 сторінках, список використаних джерел включає 178 найменувань, 8 додатків на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено предмет, об'єкт, мету і завдання дослідження, наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, а також механізм їх апробації.

У першому розділі – “Теоретичні підходи до оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації” – на підставі вивчення еволюції теоретичних поглядів та світового досвіду розкрито сутність, поняття і ознаки міжнародної конкурентоспроможності галузі промисловості, узагальнено існуючі підходи та методи оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості, обґрунтовано об'єктивність процесу економічної інтернаціоналізації, джерела її виникнення та характер впливу на конкурентне середовище.

В сучасних умовах економічне зростання України неможливе без всебічного включення у міжнародний поділ праці за рахунок стимулювання розвитку потенційно конкурентоспроможних на світовому ринку галузей промисловості. Вагомим чинником економічного розвитку промисловості є спроможність вітчизняних галузей своєчасно реагувати на економічні, технічні і інформаційні зміни, що відбуваються в світі під впливом економічної інтернаціоналізації. Ці обставини зумовили проведення досліджень, результати яких наведено у дисертації. В роботі викладено результати аналізу існуючих трактувань понять “конкурентоспроможність”, “міжнародна конкурентоспроможність” та встановлено, що їх застосування для промислових галузей на сьогоднішній день вимагає уточнення. Розглянуті підходи не враховують інтегрального, цілісного характеру цих понять. Доведено, що поняттю “конкурентоспроможність” органічно притаманні структурованість та багаторівневість, що виявляється в існуванні взаємопов'язаних та взаємообумовлених рівнів конкурентоспроможності: товару, підприємства, галузі, національної економіки. У дисертації виявлено основні ознаки конкурентоспроможності, до яких віднесено порівняльний характер, релевантність та динамічність.

Міжнародну конкурентоспроможність галузі промисловості визначено в роботі як здатність національної галузі промисловості забезпечувати високий рівень задоволення власними товарами певної суспільної потреби порівняно з конкурентами, утримувати та зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку та забезпечувати прибутковість на основі раціонального використання ресурсів в умовах інтернаціоналізації. Сформульоване визначення розширює теоретичні положення конкурентної економічної поведінки.

Проведений в роботі аналіз проблематики конкурентних відносин дозволив зробити висновок, що важливою складовою міжнародної конкурентоспроможності галузі промисловості є здатність пристосовуватися до турбулентних умов конкуренції на міжнародних ринках, обумовлених впливом економічної інтернаціоналізації. Під турбулентними конкурентними умовами розуміються можливості і загрози, що виникають під час трансграничної взаємодії підприємств галузі промисловості, безпосередньо впливають на рівень її конкурентоспроможності на релевантному зовнішньому ринку та обумовлюють досягнення цілей міжнародної економічної діяльності. Дослідження впливу економічної інтернаціоналізації на конкурентоспроможність промисловості країни дозволило розкрити його економічний механізм. Інтернаціоналізація розглядається як процес розвитку міжнародних зв'язків, стратегія інтеграції у світову економіку та елемент процесу глобалізації (рис.1). Встановлено, що економічна інтернаціоналізація здійснює трійстий вплив на конкурентну позицію галузі на світовому ринку, по-перше, через зміну характеру

взаємодії суб'єктів світового ринку, яка відбувається шляхом концентрації виробництва та прискорення бізнес-процесів. По-друге, її вплив відбувається через зміну середовища забезпечення міжнародної конкурентоспроможності, яка виявляється у необхідності коректного визначення ринків збуту продукції промислових галузей, прогнозування ризиків, пов'язаних з виникненням подій випадкового характеру, адаптації товару та технологічного процесу до умов світового ринку. По-третє, змінюється зовнішньоекономічна стратегія держави на основі урахування передумов та досвіду включення країни в міжнародний поділ праці, визначення цілей зовнішньоекономічної діяльності та здійснення виваженої політики стратегічного управління промисловістю країни.

На основі проведеного аналізу методів оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості встановлено, що предметом оцінки конкурентоспроможності є результати господарської діяльності підприємств, що складаються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів ендегенного, екзогенного походження та знаходять відображення через систему економічної інформації. В роботі здійснено класифікацію вказаних методів за ознаками: об'єкт оцінювання, характер здійснення оцінки, інформаційне забезпечення оцінювання, кількість показників, покладених в основу оцінки, можливість розробки управлінських рішень. Аналіз розглянутих методичних підходів показав, що при розробці заходів по забезпеченню стійкої конкурентної позиції країни на світовому ринку доцільно використовувати методику комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості.

За її допомогою можна визначити портфель галузей виробництва, які демонструють високий експортний потенціал та можуть розглядатися як основа формування раціональної структури економіки України.

У другому розділі - “Розвиток методичних підходів до оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості України” – розглянуто особливості промисловості як об'єкта оцінки конкурентоспроможності в умовах інтернаціоналізації; проаналізовано причини та наслідки зниження міжнародної конкурентоспроможності національної промисловості за період 1991 – 2005 рр.; узагальнено показники, які доцільно використовувати для комплексної діагностики цільового ринку збуту та внутрішнього середовища підприємства; запропоновано методику комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості.

Промисловий комплекс України розглядається як найважливіша галузь народного господарства, що забезпечує більше третини ВВП країни. В Україні налічується 47,3 тис. промислових підприємств, на яких працює близько 19% всього зайнятого населення і виробляється продукція для широкого кола споживачів усіх галузей. Українські промислові підприємства активно включаються в процес розбудови економічних зв'язків шляхом розвитку експортно-імпортних операцій, освоєння нових ринків збуту, виробничої та науково-технічної спеціалізації і кооперації, залучення іноземних інвестицій. Разом з тим зберігається неефективна структура експорту промислових галузей, що виражається у значній питомій вазі сировини та матеріалів. Так, питома вага сировини та матеріалів у торговельних операціях у 2005 р. становила майже 60%, серед яких домінували чорні, кольорові метали і вироби з них (41,37%). В той же час частка машинобудівної продукції була досить низькою – 12,89%. У зв'язку із цим в роботі проведено аналіз зовнішньоекономічної діяльності галузей української промисловості протягом 1991-2005 рр. та визначено основні причини погіршення конкурентної позиції вітчизняних галузей на закордонних ринках: недоліки державної політики, хибні стратегії підприємств, негативний вплив світової економічної кон'юнктури, негативний вплив умов суспільно-історичного та економічного розвитку. Як наслідок, спостерігається зниження життєвих стандартів,

загострення соціальних та екологічних проблем, погіршення позиції національної економіки на світовому ринку.

Логічним кроком до управління міжнародною конкурентоспроможністю галузей промисловості є визначення портфеля галузей промисловості, які, з одного боку, можуть забезпечити стійку конкурентну позицію країни на світовому ринку, а з іншого – сприятимуть розвитку виробництва в споріднених галузях промисловості України. Для цього в роботі запропоновано методіку комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості України в умовах економічної інтернаціоналізації, яка ґрунтується на результатах опитування експертів та аналізі даних відкритих джерел інформації, зокрема, даних Державного комітету статистики, промислових підприємств та відомств, матеріалів літературних джерел, періодичних видань, тощо.

Перший етап оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості країни включає використання матричного методу визначення портфеля галузей, які демонструють високий експортний потенціал відповідно до етапів життєвого циклу галузі промисловості. Для його визначення автором пропонується використання матриці “Зростання експорту - частка експорту”, яка містить чотири квадранти: лідер, новатор, мотиватор, тягар. Розглядаючи портфель як сукупність активів галузі, кожен з яких володіє властивою йому прибутковістю, пропонується розробити галузевий портфель української промисловості в координатах “Середні темпи зростання експорту – частка експорту”, який характеризуватиме поточний стан міжнародної конкурентоспроможності кожної галузі.

Застосування наведених вище критеріїв дозволяє визначити 6-7 галузей і секторів виробництв, які володіють потенціалом досягнення світового рівня конкурентоспроможності. Важливою складовою визначення рівня конкурентоспроможності галузей промисловості є дослідження та аналіз життєвого циклу кожної ключової галузі, яке здійснюється за допомогою критеріїв моделі ADL: темпи зростання ринку галузі, характеристика конкуренції на ринку, прихильність споживачів до конкретної продукції чи торговельних марок, стабільність частки на ринку, бар’єри на вході, широта асортименту товарів, технологічний рівень виробництва.

Другим етапом оцінки запропоновано визначення поточного рівня конкурентоспроможності галузей промисловості шляхом опитування експертів – керівників ключових промислових підприємств України певної галузі, які експортують свою продукцію на закордонний ринок. Респондентам пропонується відповісти на питання щодо конкурентоспроможності галузі промисловості, до якої належить підприємство, на світовому ринку. Отримані опитуванням представників промислових галузей України дані використовуються для визначення результативного показника шляхом обчислення запропонованого індексу поточної конкурентоспроможності галузей промисловості України:

$$IC = 100 \times \left(1 + \frac{C_k - C_m}{n}\right), \quad (1)$$

де IC – індекс поточної конкурентоспроможності галузі промисловості, бали; C_k – кількість респондентів, які вважають свою галузь конкурентоспроможною на світовому ринку; C_m – кількість респондентів, які не вважають свою галузь конкурентоспроможною на світовому ринку; n – загальна кількість опитаних експертів.

Значення індексу поточної конкурентоспроможності галузі промисловості може складати від 0 до 200 балів. Для обчислення індексу поточної конкурентоспроможності промислового комплексу країни пропонується використовувати індекси 7–10 галузей, які

забезпечують найбільші експортні валютні надходження. Цей метод є дуже гнучким, оскільки його використання дає можливість розраховувати та співставляти показники для різних регіонів країни, забезпечувати порівнянність даних у часі, швидко реагувати на зміни кон'юнктури зарубіжних ринків. Найвагомим недоліком такого методу є суб'єктивний характер відповідей респондентів. Тому в роботі систематизовано існуючі у світовій практиці показники, які характеризують міжнародну конкурентоспроможність підприємства, та запропоновано параметри діагностики цільового ринку збуту та внутрішнього середовища підприємства. Основними параметрами діагностики цільового ринку збуту є: місткість цільового ринку, рівень концентрації, рівень вхідного бар'єра в галузь, показник зовнішньої заборгованості. Джерелами відповідної інформації можуть слугувати спеціалізовані публікації періодичних видань, кон'юнктурні дослідження цільових ринків, офіційні статистичні видання, звіти міжнародних організацій, SIC-коди. До параметрів діагностики внутрішнього середовища віднесено: стан та структуру активів підприємства, інноваційну діяльність підприємства, ефективність експортної діяльності підприємства, конкурентоспроможність продукції. Джерелами відповідної інформації є баланс підприємства, звіт про фінансові результати, дані технологічних характеристик виробництва, дані польових досліджень підприємства.

Чинники міжнародної конкурентоспроможності підприємства можна описати множиною $I = \{1, 2, \dots, n\}$ на зарубіжних ринках $J = \{1, 2, \dots, m\}$. Діагностику рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства пропонується здійснювати шляхом розрахунку інтегрального показника за формулою:

$$Ce = \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n a_i K_{ij}, \quad (2)$$

при виконанні умов:

$$\begin{cases} a_1 + a_2 + \dots + a_n = 1 \\ 0 \leq a_i \leq 1, i \in I \end{cases} \quad (3)$$

де Ce – рівень міжнародної конкурентоспроможності підприємства; K_{ij} – чинники міжнародної конкурентоспроможності підприємства; a_i – показник значущості відповідного чинника.

В роботі виконано діагностику поточного рівня конкурентоспроможності науково-виробничого підприємства “Хартрон-альфа”, яке здійснює розробку, виготовлення та впровадження автоматизованих систем управління повітряним рухом та інформаційно-обчислювальні і програмно-апаратні комплекси різного призначення. Діагностика цільових ринків збуту підприємства свідчить про те, що вони є олігополістичними (індекси концентрації дорівнюють $CR_1=0,68$; $CR_2=0,77$; $CR_3=0,89$) і відрізняються значною взаємозалежністю їх учасників.

Опитування експертів підприємства дозволило визначити ключові чинники його міжнародної конкурентоспроможності та розрахувати показники значущості з використанням методу аналізу ієрархій. Інтегральний показник міжнародної конкурентоспроможності підприємства визначається так:

$$Ce = \sum_{j=1}^3 0,05 IM + 0,34 IA + 0,19 MS + 0,16 RE + 0,26 CP, \quad (4)$$

де IM – показник ефективності міжнародного маркетингу; IA – показник ефективності інноваційної діяльності; MS – показник частки зарубіжного ринку; RE – показник рентабельності експорту; CP – відносний показник конкурентоспроможності продукції підприємства.

Діагностика рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємства дозволить оперативно визначати зміни, що відбуваються в турбулентному конкурентному середовищі галузі під впливом економічної інтернаціоналізації, та враховувати отримані результати при обґрунтуванні оперативних рішень.

Узагальнення результатів, отриманих за допомогою виконання двох етапів комплексної оцінки, дає можливість класифікувати галузі відповідно до їх конкурентного рівня та розробити стимулюючі дії щодо забезпечення конкурентоспроможності галузей промисловості України на цільових зарубіжних ринках в умовах інтернаціоналізації. Схему запропонованої комплексної оцінки та її складові наведено на рис. 2.

У третьому розділі – “Комплексна оцінка та шляхи забезпечення конкурентоспроможності галузей промисловості України в умовах інтернаціоналізації” – представлено процедуру та результати емпіричного дослідження рівня конкурентоспроможності галузей промисловості України за допомогою опитування експертів; виконано комплексну оцінку міжнародної конкурентоспроможності промисловості країни та підтверджено достовірність розробленої у другому розділі методики; запропоновано практичні рекомендації щодо здійснення оцінки та вибору потенційно конкурентоспроможних на світовому ринку галузей промисловості.

У дисертаційній роботі наведено результати опитування 52 експертів з питань економіки промисловості, які мають спеціальні знання та практичний досвід. Дослідження було проведено з метою апробації методики комплексної оцінки рівня конкурентоспроможності галузей промисловості України, вирішення та обґрунтування інших завдань дисертаційного дослідження.

В опитуванні взяли участь представники промислових підприємств дев'яти областей України, які відзначили високу актуальність питань оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей, визначили показники, які можуть бути використані при формуванні галузевого портфеля промисловості України, а також окреслили тенденції посилення процесів інтернаціоналізації та міжнародної конкуренції у найближчі 10 років.

У дисертаційній роботі визначено міжнародну конкурентоспроможність галузей промисловості на основі розробленої методики комплексної оцінки. Розраховано також показники “середні темпи зростання експорту” і “частка експорту” та на їх основі сформовано галузевий портфель промисловості України. Згідно з результатами опитування експертів визначено стадії життєвого циклу галузей портфеля та розраховано індекси поточної конкурентоспроможності галузей промисловості України за формулою (1). Для класифікації галузей промисловості, відповідно до наведених критеріїв, використано кластерний аналіз за методом k -середніх Мак-Кіна, який дозволив визначити чотири групи галузей, що наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості України

Галузь промисловості	Середні темпи	Середнє значення частки	Стадія життєвого	Розраховане значення	Кл
----------------------	---------------	-------------------------	------------------	----------------------	----

	зростання експорту продукції галузі за останні 5 років, %	експорту в сукупному обсязі продажу галузі за останні 5 років, %	циклу галузі	індексу поточної конкуренто-спроможності, балів	а с т е р
Фармацевтична	9	10	Зростання	150	2
Аерокосмічна	8,8	70	Зростання	150	2
Харчова	6,2	59	Зростання	200	2
Електротехнічна	1	63	Зрілість	133	3
Хімічна	2	69	Зрілість	150	1
Металургійний комплекс	4,2	92	Зрілість	66	1
Легка	2,8	6	Стагнація	25	4

До першого кластеру увійшли галузі-генератори, що мають стійку позицію на світовому ринку та знаходяться на стадії зрілості (хімічна промисловість, металургійний комплекс). Другий кластер об'єднав проривні та зростаючі галузі, які характеризуються високими темпами зростання експорту та високим рівнем поточної конкурентоспроможності (фармацевтична промисловість, авіабудування, харчова промисловість). До третього кластеру відносяться галузі-генератори, для яких характерною ознакою є висока частка експорту в сукупному обсязі продажу і порівняно нижчий рівень поточної конкурентоспроможності, ніж у галузях першого та другого кластерів (електротехнічна промисловість, верстатобудування). Галузі-аутсайтери, які поєднано в четвертому кластері, увійшли до стадії стагнації та відрізняються найнижчим рівнем поточної конкурентоспроможності (легка промисловість).

Розрахунок показників евклідової відстані свідчить про найбільшу близькість кластерів 1 і 3 ($E=1,127$); кластер 2 розташувався більш відокремлено (евклідова відстань між 2 та 4 кластером складає $E=4,064$, між 2 та 1 кластером – $E=2,579$).

Отримані результати обумовлюють необхідність використання відповідних економічних механізмів управління міжнародною конкурентоспроможністю галузей. Для галузей першого та третього кластерів найбільш актуальними є проблеми лібералізації господарської діяльності, розвитку форм і методів міжнародної маркетингової діяльності, вдосконалення інвестиційної політики. Галузі, що відносяться до четвертого кластеру, потребують протекціоністських заходів з боку держави та вирішення проблем соціальної нестабільності. Сприяння інтенсивному інноваційному зростанню є найбільш актуальними завданнями для галузей другого кластеру.

Таким чином, застосування розробленої автором методики комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості України дає можливість класифікувати галузі відповідно до рівня конкурентоспроможності, обґрунтувати у перспективі стратегічні напрямки управління промисловим комплексом країни в умовах інтернаціоналізації та забезпечити ефективність функціонування промислових підприємств і галузей в конкурентному середовищі.

ВИСНОВКИ

Результати дисертаційного дослідження в сукупності вирішують наукову задачу вдосконалення теоретико-методичного забезпечення діяльності галузей промисловості України на зарубіжних ринках шляхом обґрунтування нових підходів до оцінювання конкурентоспроможності та класифікації галузей в умовах економічної інтернаціоналізації. Основні висновки роботи полягають у такому.

1. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності та стану галузей промисловості України підтвердив, що вагомим фактором оздоровлення національної економіки є включення конкурентоспроможних галузей промисловості у міжнародне співробітництво, яке дозволить прискорити розвиток ринкових відносин, вихід на світовий ринок українських підприємств та накопичення валютних резервів, необхідних для модернізації та структурної перебудови виробництва.

2. У дисертації проведено теоретичне узагальнення і удосконалено сутність поняття “міжнародна конкурентоспроможність галузі промисловості”, яка розглядається як здатність забезпечувати високий рівень задоволення власними товарами певної суспільної потреби порівняно з конкурентами, утримувати та зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку, забезпечувати прибутковість. Таке уточнення усуває певні теоретичні суперечності у тлумаченні терміна та конкретизує понятійний апарат теорії конкуренції.

3. Дослідження теоретичних аспектів оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей дозволило удосконалити класифікацію методів оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості, обґрунтувати доцільність використання методики комплексної оцінки, яка враховує вплив мікросередовища галузі та економічної інтернаціоналізації і уможлиблює визначення потенційно конкурентоспроможних на світовому ринку галузей промисловості.

4. Обґрунтовано, що важливою складовою конкурентоспроможності галузі промисловості є її здатність пристосовуватися до турбулентних умов конкуренції на міжнародних ринках, обумовлених трійстим впливом економічної інтернаціоналізації, який проявляється через зміну характеру взаємодії суб’єктів світового ринку, середовища забезпечення міжнародної конкурентоспроможності, зовнішньоекономічної стратегії держави.

5. Проведено причинно-наслідковий аналіз, що дозволив визначити такі основні причини зниження міжнародної конкурентоспроможності національної промисловості: недоліки державної політики, хибні стратегії підприємств, негативний вплив світової економічної кон’юнктури, негативний вплив умов суспільно-історичного та економічного розвитку. Як наслідок, спостерігається зниження життєвих стандартів, загострення соціальних та екологічних проблем, погіршення позиції національної економіки на світовому ринку.

6. Проведено узагальнення існуючих підходів до діагностики конкурентного середовища підприємства, яке дозволило удосконалити методичний підхід на основі використанні системи показників функціонування цільового ринку збуту та внутрішнього середовища підприємства і дозволяє оперативно діагностувати зміни, що відбуваються у конкурентному середовищі галузі під впливом економічної інтернаціоналізації.

7. У роботі запропоновано методику комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузі промисловості. Для цього удосконалено індексний метод оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузі; уточнено складові діагностики цільових ринків збуту та внутрішнього середовища, а також використано портфельний метод та концепцію життєвого циклу товару. Вона відрізняється від існуючих тим, що поєднує портфельний та експертний методи оцінювання і враховує трійстий вплив інтернаціоналізації.

8. Виконано класифікацію галузей промисловості за конкурентним рівнем на основі кластерного аналізу, що дозволяє рекомендувати розробку відповідних дієвих економічних механізмів та стимулюючих заходів для забезпечення їх міжнародної конкурентоспроможності. Отримані результати можуть бути використані місцевими органами влади в процесі створення програм економічного розвитку регіону, інвестиційними установами – для визначення галузевої та регіональної спрямованості інвестиційних програм, вибору перспективних проектів для фінансування.

На підставі результатів проведеного дослідження можна запропонувати Міністерству промислової політики України, обласним управлінням промисловості розглянути можливість застосування розроблених методичних засад комплексної оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості з метою обґрунтування стратегічних напрямків управління промисловим комплексом країни в умовах інтернаціоналізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шевченко М.М. Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості // Вісник технологічного університету Поділля. Серія “Економіка, бухгалтерський облік, аудит”. – Хмельницький: Хмельницький національний університет. - 2006. – т.1. – №2. – с. 108-116.
2. Шевченко М.М. Характер впливу економічної інтернаціоналізації як субпроцесу глобалізації на конкурентоспроможність галузей промисловості // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2006. – №1.– с.83-90.
3. Шевченко М.М. Комплексна діагностика конкурентного середовища промислового підприємства на зовнішньому ринку // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: Національний технічний університет “ХПІ”. – 2005. – №58. – с. 53-57.
4. Шевченко М.М. Особливості промисловості як об’єкту оцінки конкурентоспроможності в умовах інтернаціоналізації // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2005. – №32. – с.135-142.
5. Шевченко М.М. Результати емпіричного дослідження впливу економічної інтернаціоналізації на конкурентоспроможність галузей промисловості України на світовому ринку // Вісник міжнародного слов’янського університету. Серія “Економічні науки”. – 2004. – т.7. – №1. – с.23-26.
6. Шевченко М.М. Систематизація сучасних методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств промислових галузей // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків: УкрДАЗТ, 2004. – вип. 5-6. – с. 111-116.
7. Шевченко М.М. Комплексний метод оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості України в умовах інтернаціоналізації // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2004. – №26.– с. 21-29.
8. Шевченко М.М. Передумови формування концепції стратегічного управління промисловістю України в умовах інтернаціоналізації // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2003. – т.4. – №10. – с. 101- 114.

9. Шевченко М.М. Визначення змісту міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2002. – №8. – с. 128-132.
10. Шевченко М.М. Перспективи управління промисловістю України в умовах інтернаціоналізації // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Серія “Технічний прогрес та ефективність виробництва”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2001. – вип.24. – с. 7-9.
11. Шевченко М.М. Перспективи розвитку венчурного бізнесу в Харківській області // Економічний вісник Національної гірничої академії України. – Дніпропетровськ: РИК НГА України, 1999. – т. 2. – с. 264-267.

АНОТАЦІЯ

Шевченко М.М. Методи оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.07.01 – економіка промисловості. – Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”. – Харків, 2006.

Дисертація присвячена теоретичному обґрунтуванню та удосконаленню методичного забезпечення оцінки міжнародної конкурентоспроможності та класифікації галузей промисловості в умовах економічної інтернаціоналізації.

У роботі на основі проведеного аналізу удосконалено класифікацію методів оцінки конкурентоспроможності економічних суб'єктів, уточнено поняття “міжнародна конкурентоспроможність галузі промисловості”. Обґрунтовано теоретичний підхід до визначення сутності і характеру трійстого впливу економічної інтернаціоналізації на конкурентну позицію галузі на світовому ринку. Виявлено причини і наслідки зниження конкурентоспроможності вітчизняних галузей промисловості на світовому ринку протягом останнього десятиліття. Рекомендується застосування розробленого комплексного підходу до оцінки міжнародної конкурентоспроможності галузей промисловості з використанням портфельного аналізу, експертного методу оцінювання, концепції життєвого циклу галузі. Розроблено методичний підхід щодо діагностики конкурентного середовища підприємства на зовнішньому ринку та визначення індексу поточної конкурентоспроможності галузей промисловості на світовому ринку як складових комплексної оцінки конкурентоспроможності галузі.

Застосування запропонованих теоретико-методичних засад підвищує рівень управління конкурентоспроможністю галузей промисловості України в умовах інтернаціоналізації.

Ключові слова: конкурентоспроможність, галузь промисловості, економічна ефективність, збут, інтернаціоналізація, прибуток, комплексна оцінка, дослідження ринку.

Шевченко М.Н. Методы оценки конкурентоспособности отраслей промышленности в условиях интернационализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.01 – экономика промышленности. – Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт”. – Харьков, 2006.

В диссертационной работе представлены результаты исследований теоретических и прикладных проблем оценки конкурентоспособности отраслей промышленности в условиях интернационализации. В работе исследовались закономерности и взаимосвязи процессов

формирования уровня конкурентоспособности отраслей промышленности на зарубежных рынках. Предложена новая трактовка понятия “международная конкурентоспособности отрасли промышленности”. Выполнена классификация основных методов оценки конкурентоспособности экономических субъектов по критериям: объект оценки, характер осуществления оценки, информационное обеспечение, количество показателей, положенных в основу оценки, возможность разработки управленческих решений. Обоснован теоретический подход к определению сущности и характера тройственного влияния экономической интернационализации на конкурентную позицию отрасли на мировом рынке. Разработаны методические основы комплексной оценки международной конкурентоспособности отраслей промышленности, учитывающей турбулентное влияние экономической интернационализации. Доказывается целесообразность комплексного применения матричного, индексного методов оценки, а также концепции жизненного цикла отрасли.

На основе использования показателей функционирования целевого рынка сбыта и внутренней среды предприятия предложен методический подход комплексной диагностики международной конкурентоспособности предприятия на внешнем рынке. Предложенный подход включает расчет интегрального показателя международной конкурентоспособности предприятия, учитывающего факторы международной конкурентоспособности предприятия на совокупности зарубежных рынков. Проведен расчет интегрального показателя международной конкурентоспособности промышленного предприятия с использованием метода анализа иерархий.

Проведен причинно-следственный анализ международной конкурентоспособности отраслей промышленности Украины за последнее десятилетие. Эмпирическое исследование промышленных предприятий, осуществленное в работе, выявило тенденции усиления экономической интернационализации и международной конкуренции в ближайшее десятилетие, позволило определить основные показатели, которые могут использоваться при формировании отраслевого портфеля промышленности Украины, а также факторы, влияющие на результаты экспортной деятельности промышленных предприятий.

Проведена оценка международной конкурентоспособности и классификация отраслей промышленности на основе предложенной методики комплексной оценки и кластерного анализа, позволившие определить четыре группы отраслей, для которых необходима разработка соответствующих экономических механизмов управления международной конкурентоспособностью. Применение результатов аналитического исследования позволяет осуществить дальнейшее обоснование стратегических направлений управления промышленным комплексом государства в условиях интернационализации.

Ключевые слова: конкурентоспособность, отрасль промышленности, экономическая эффективность, сбыт, интернационализация, прибыль, комплексная оценка, исследование рынка.

Shevchenko M.M. Methods of competitiveness evaluation for industries in terms of internationalization. – Manuscript.

Thesis for Candidate’s Degree of Economic Science in specialty 08.07.01 – industrial economics. National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”. – Kharkiv, 2006.

The following objective has been set and accomplished for the Thesis: theoretical and methodological ensuring of the evaluation of international competitiveness and classification of industries in terms of economic internationalization.

The work includes classification of modern methods of competitiveness evaluation for economic players and revised definition of the term “international competitiveness of the industry”.

Theoretical approach for determining of essence and triple influence of economic internationalization on the competitive position of the industry on international market has been worked out. Reasons and consequences of international competitiveness decrease for Ukrainian industries during past ten years have been determined. We suggested complex evaluation approach for industries international competitiveness determining, which includes matrix and expert methods and life-cycle concept. Methodical approach for international competitiveness diagnostics for industrial enterprises has been accomplished, as well as current competitiveness index for industries.

Application of suggested methods will increase the level of industrial competitiveness management in Ukraine in terms of internationalization.

Key words: competitiveness, industry, economic effectiveness, sales, internationalization, profit, complex evaluation, market research.

Підписано до друку 23.05.2006 р. Формат 60x841/16
Обсяг 0,9 ум. друк. арк. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 106.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ „Рейтинг”.
61022, м.Харків, вул. Сумська, 37. Тел. (057) 700-53-51, 714-34-26.